

RAZGLEDI

LJUDSKO POIMENOVANJE NEKATERIH KAMNIN IN ORODIJ ZA PRIDOBIVANJE KAMNA NA ŠTAJERSKEM

AVTOR

Rajko Pavlovec

Naziv: dr., univerzitetni diplomirani inženir geologije, redni profesor

Naslov: Oddelek za geologijo Naravoslovnotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: rajko.pavlovec@ff.uni-lj.si

Telefon: 061 241 14 68

Faks: 061 125 93 37

UDK: 811.163.6'373.46:552

COBISS: 1.02

IZVLEČEK

Ljudsko poimenovanje nekaterih kamnin in orodij za pridobivanje kamna na Štajerskem

Pridobivanje naravnega kamna je povezano s številnimi ljudskimi izrazi za kamnine in orodja, ki so potrebna za njihovo obdelavo. V članku so predstavljeni ljudski izrazi, ki so bili ali so še v rabi na Štajerskem.

KLJUČNE BESEDE

naravni kamen, Štajerska, Slovenija

ABSTRACT

Popular names for some rocks and stone cutting tools in Styria (Northeast Slovenia)

Extraction of natural stone is usually connected with specific popular terms for rocks and tools required for stonecutting and shaping. In the article the disappearing popular terms from Styria are presented.

KEY WORDS

natural stone, Styria, Slovenia

1. Uvod

Ljudje imajo pogosto tesen stik z geološko podlago. To so obdelovalci kmetijskih in drugih površin, kamnoseki in tisti, ki jim grozijo plazovi ali druge naravne nesreče. Na eni strani po izkušnjah vedo, kakšne so lastnosti različnih kamnin, po drugi strani znajo te izkušnje uporabiti sebi v korist. Pri tem ni čudno, da poznajo številna domača imena, saj za strokovne izraze večinoma ne vedo. Pred leti smo zbrali na Primorskem številna ljudska poimenovanja flišnih kamnin (Pavlovec 1961), pozneje tudi za kamnine v Kanalski dolini (Pavlovec 1987). Aničič in Ramovš (1999) navajata domača imena kamnin s Kozjanskega. V krajih z nekdanjimi kamnolomi so tudi še ohranjena domača imena za orodje in druge pripomočke.

V okviru več diplomskih nalog na Pedagoški fakulteti v Mariboru so študentje zbirali tudi ljudske izraze, med katerimi je nekaj zanimivih in novih. Za njihovo pridnost se jim pristrčno zahvaljujem. Iskanje ljudskih izrazov je toliko pomembnejše, ker se vedno bolj in zelo hitro izgublajo. Največ izrazov je tam, kjer so nekoč pridobivali naravni kamen.

2. Opisi izrazov

V širši okolici Slovenske Bistrice (Kapun 1997; Richter 1998) kamnoseki in domačini poznajo izraz *pohorski granit*, s katerim mislijo na granodiorit, nekdanji tonalit. *Cezlakit ali cezlaški kamen* je čizlakit. Izraz je razumljiv, ker so ime kraja spremenili iz Čizlaka v Cezlak. *Kačjek* pravijo serpentinitu v okolici Visol; slovensko ime zanj je *kačnik* (Grafenauer s sodelavci 1972). *Apnenec* pravijo apnencu in dolomitu. *Železjak* ali *železnik* je v okolici Oplotnice ime za blestnik; zaradi precej temne barve so prepričani, da je v njem veliko železa.

V okolici Ptujске Gore (Teodorovič 1996) je bilo nekoč več kamnolomov, kjer so pridobivali ptujskogorski peščenjak. Iz njega so tudi deli cerkve na Ptujski Gori, uporabljali so ga za gradnje na Ptujju in drugod (Vesel s sodelavci 1992; Buser s sodelavci 1987). Kamnoseki so delali s kladivom, ki so ga označevali z nemško besedo *hamer* (der Hammer). Koničasto kladivo je bilo *krempa*, *štok kladivo* je imelo kroni podobno glavo. S *štango*, železnim drogom, so dvigali bloke. S *sekiro* so površino kamna na grobo ravnali.

V okolici Maribora (Kronvogel 1997; Rantaša 1996), predvsem na območju Kalvarije, Piramide, Bresternice in Pekrske gorce, je *živi kamen* izraz za slabše sprijet peščenjak. Zanimivo je, da pozna Badjura (1953) pod oznako živo kamenje »*vsaj na videz stanovitne, trdno zasidrane kamne ali kamnite oblike*«. *Trdi kamen* je trši peščenjak. *Zrnjak* je ime za granodiorit na Pekrski gorci. *Šlir* je lapor; besedo so prevzeli iz nemške besede Schlier, kar pomeni lapor (Watznauer 1974, 282) in še nekatere druge kamnine (Svoboda 1961, 466).

V okolici Svete Barbare oziroma Korene (Emeršič 1994) je *apnenšak* ali *apneni kamen* izraz za apnenec. *Živi kamen* je peščenjak. *Trdi kamen* je trdnejši peščenjak. *Kamnita ruda* je peščenjak, ki so ga pridobivali v kamnolomih. *Štukuvska giba* je plast peščenjaka. *Giba* je vodoravna ali nagnjena plast kamnine. *Rudni kamen* je vsaka kamnina, ki so jo pridobivali v kamnolomu. Po lastnikih kamnolomov so imenovali kamnine *šalamonov kamen*, *žugmanov kamen*, *šalamonova ruda*, *žugmanova ruda*.

Na območju Korene je bilo več manjših kamnolomov (Emeršič in Pavlovec 1998). Starejši ljudje še poznajo nekatere kamnoseške izraze. *Železni drog* različnih dolžin, s katerim so dvigali bloke, je *železna štanga* ali *puh štanga*. Luknje v kamen so delali s koničastim kladivom, *železno šigo*, ali z železnim drogom, ki so mu pravili *železni špic*. *Šlegle* so železna macola za razkol blokov. To so delali tudi z železno klinasto zagozdo, imenovano *kajla* ali *vuk*. Površino kamnin so obdelovali s koničasto sekiro, *pikom* ali drugače oblikovanim *sekačem*. Tudi *Krejcokl* je bilo orodje obdelavo površine kamnin. Na eni strani je bilo koničasto, na drugi pa podobno sekiri. Odlomljene kose in manjše bloke so nosili na lesenih nosilih, *traglah*. Vozili so jih tudi s samokolnicami. *Poh* je bila železna samokolnica z železnim kolesom, lesena z lesenim kolesom pa *rudne kankole*. *Pombagerl* je bil voziček z lesenimi ali železnimi kolesi.

V okolici Oseka pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah (Bačani 1998) je *živi kamen* izraz za trd, zelo odporen peščenjak. *Kozji zis* je nenavaden izraz za trdno sprijet peščenjak, v katerem ni razpok. *Vodenjak* je slab, neuporaben apnenec. *Evino blato* je mulj ali glina, kar so menda nekoč uporabljali celo za zdravljenje. *Prame*, *preme* ali *fluder* je vložek gline med plastmi v kamnolomu. *Ruda* ali *kamnita ruda* je peščenjak, ki so ga pridobivali v kamnolomu. *Stolec* je naravni kamniti podpornik, ki so ga pustili pri podzemnem pridobivanju kamna kot varnostni steber. *Skrapa* je neuporaben del kamnin, predvsem peščenjaka in peščenega laporja; če so kopali kamen pod zemljo, so skrapo naložili v kupe, da je vsaj nekoliko podpirala strop. *Lega* ali *pojstlca* je vodoravna plastovitost. *Las* je naravna razpoka, po kateri se je dal kamen dobro lomiti. *Klafta* ali *klafter* je kamniti blok velikosti približno 200 krat 200 krat 110 cm. *Fundrže* so temelji zgradb iz trdega peščenjaka.

Ruda je bilo na Štajerskem razširjeno ime za kamnolom. Hojsova kmetija v Negovi ima domače ime Prinčova kmetija, zato so tamkajšnji kamnolom imenovali *prinčova ruda* (Petrovič 1998).

V okolici Oseka je nekoč delovalo več kamnolomov. V nekaterih so delali celo pod zemljo. S tamkajšnjim kamnom so gradili številne zgradbe, med njimi tudi večje cerkve (Pavlovec 1998). Zaradi razvitega kamnoseštva ni čudno, da je poznanih veliko izrazov zlasti za orodja. Mnogi so popačene nemške besede. Te izraze starejši ljudje še poznajo.

Kosa je okrog 150 cm dolga železna palica z jekleno konico; v uho so vtaknili lesen ročaj. S tem orodjem so »kosili« (dolbli) plasti peščenjaka. Kamnite bloke so dvigali s *pajsarjem* ali *pajserjem*, imenovanim tudi *železni parkelj* ali *žebljarska babica*. Poznajo tudi izraz *štanga*. Podobno kot v okolici Ptujске Gore so tudi tu poznali izraz *hamer* za različna kladiva. *Kremp* je bilo koničasto kladivo za odbijanje in lomljenje kamna. Z železno zagozdo *kajlo* so kamnite bloke razklali. Manjša tanka zagozda je *platla*, *špic* ali *špica* pa železni koničasti klin. Majhen kramp je *krajcog* ali *krejcgog*. Na grobo so klesali in ravnali površino kamna s *sekiro*.

Ker so delali v kamnolomih tudi pod zemljo, so potrebovali oljno svetilko *šturmanco* in *karbidovco* ali *karbitofco*, svetilko na karbid. Pri delu so uporabljali lesen stol *šamrli*. *Trage* so lesen podstavek, na katerem so vlekli kose kamnin večinoma ljudje in redko živina. Konji, voli ali krave so odvažali kamnite kose na lesenem podstavku, *smukah* ali *smükah*. Vozili so tudi z leseno samokolnico, ki so ji rekli *rudne kankole*.

Na Kozjanskem (Aničič in Ramovš 1999) je ostalim izrazom na Štajerskem najbolj podoben izraz *živa skala* (drugod živi kamen). Zanimiv izraz je *samorašjek*, kar je blizu »samorastnika«, torej kamna, ki rase, kakor to navajata Aničič in Ramovš (1999). Lehnjaku pravijo *lahki kamen*. Pleteršnik (1894) pozna poleg lahkega kamna in lehnjaka še izraz apneni maček, zadnja izraza poznajo tudi drugod (na primer Hinterlechner 1903; Dolžan 1930). Badjura (1953) je našel izraz lahek kamen za lehnjak in za sprijet vulkanski pepel, tuf (Tuffstein), Cigale (1880) pa pozna za lehnjak samo vapneni maček. Na Kozjanskem so dobili še izraze *kresilni kamen* ali *kresnjak* za kremen ali roženec, ki ga Cigale (1880) označuje rogovec ali dresva, Pleteršnik (1894) pa kresilnik. *Rženjak* je debelozrnat peščenjak ali drobnozrnat apnenčevo-kremenov konglomerat. Nekoliko svojevrsten je *ložanski kamen*, kakor imenujejo kremenov peščenjak na južnovzhodnih pobočjih Maclja. Izraz *opoka* je uporabljen za laporje. Tako imenujejo to kamnino tudi na Primorskem ter večkrat v učbenikih in strokovni literaturi (primerjaj Hinterlechner 1903; Poljanec 1909; Dolžan 1930; Pavlovec 1961), izraz pa je že dolgo znan (Pleteršnik 1894). Nepravilni *peščenec* za peščenjak srečamo tudi v strokovnih člankih, Pleteršnik (1895) navaja poleg tega še peščenik. Na Kozjanskem imenujejo *pruh* odkop ali manjši kamnolom. Izraz prihaja iz nemške besede »der Bruch« (lom, usad) oziroma »der Steinbruch« (kamnolom). Takšno oznako omenja tudi Badjura (1953), Cigale (1880) pa sloveni »Steinbruch« kot kamenolomnja. Skrilavi glinavec za nekdanji glinasti skrilavec ne poznajo kot *skril* ali v podobnih izpeljankah samo na Kozjanskem. Nad Oplotnico je na primer kamnolom škrlja. Kot strokovni izraz je beseda skril nepravilna. Badjura (1953) pravi, da so skrli ali škrli »podolgovato stegnjeni, bolj ali manj iz tal poševno moleči ploščati konci skoraj vzporedno vrstečih se kamnitih plasti« zlasti v kraškem svetu.

3. Sklep

Vsaka pokrajina ima specifično ljudsko poimenovanje kamnin. V različnih krajih poznajo večkrat pod istim imenom drugačne kamnine (primerjaj Pavlovec 1961). Opisani izrazi s Štajerske se razlikujejo od podobnih v Kanalski dolini (Pavlovec 1987), na Primorskem pa poznajo izraza živi kamen in trdi kamen (Pavlovec 1961). Živi kamen kamnosek lahko oblikuje, pri čemer vrsta kamnine ni pomembna. S tem izrazom označujejo tudi apnenec, iz katerega dobijo apno. Trdi kamen imenujejo trd flišni peščenjak.

Koristno in zanimivo bi bilo zbirati ljudska poimenovanja kamnin in kamnoseških pripomočkov še drugod. Nekateri izrazi so svojevrstni in bi katerega lahko celo uporabili v strokovni terminologiji. Po drugi strani se je treba odločno upreti nepravilnim izrazom, ki jih dobimo tudi v strokovnih člankih. Tak je npr. pridevnik apniški ali celo apneniški namesto apnenčev, ker ni iz apna oziroma apnenika. Apnenik je zastarel izraz (glej Hinterlechner 1903; Dolžan 1930), saj že Pleteršnik (1894 in 1895) vodi od besede apnik k pravilnejši apnenec. Napačno je tudi preperelina ali celo perelina za preperino. Pleteršnik (1894 in 1895) pozna samo preperino, Hinterlechner (1903) pa navaja izraz prhnenje. Glinasti skrilavec je metamorfna kamnina, skrilavi glinavec pa sedimentna kamnina. Ti primeri kažejo, da bo treba nekatere izraze prečistiti ter poenotiti geološko in geomorfološko terminologijo.

4. Viri in literatura

- Aničič, B., Ramovš, A. 1999: Kamen in kamniti portali na Kozjanskem. *Proteus* 61/6. Ljubljana.
- Bačani, S. 1998: Zapuščeni kamnolomi v okolici Oseka. Diplomsko naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Badjura, R. 1953: Ljudska geografija. Ljubljana.
- Buser, S., Aničič, B., Terzan, M. 1987: Terciarnе arhitektonsko-gradbene kamenine vzhodne Slovenije. *Geološki zbornik* 8. Ljubljana.
- Cigale, M. 1880: Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča. Ljubljana.
- Dolžan, F. 1930: Mineralogija in geologija za višje razrede srednjih šol. Ljubljana.
- Emeršič, S. 1994: Naravni kamen v okolici Korene. Diplomsko naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Emeršič, S., Pavlovec, R. 1998: Naravni kamen v Slovenskih Goricah. *Življenje in tehnika* 49/1. Ljubljana.
- Grafenauer, S., Duhovnik, J., Hinterlechner-Ravnik, A. 1972: Mineraloško petrološko izrazoslovje. Ljubljana.
- Hinterlechner, K. 1903: Mineralogija za nižje razrede srednjih šol. Ljubljana.
- Kapun, N. 1997: Geomorfološka raziskovanja severozahodnega dela Občine Slovenska Bistrica. Diplomsko naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Kronvogel, M. 1997: Kamnine na Piramidi v Mariboru. Diplomsko naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Pavlovec, R. 1961: Prispevek k poznavanju ljudskega poimenovanja eocenskega fliša. *Geografski vestnik* 33. Ljubljana.
- Pavlovec, R. 1987: Domače poimenovanje kamnin med Slovenci v Kanalski dolini. *Geografski vestnik* 59. Ljubljana.
- Pavlovec, R. 1998: Naravni kamen iz okolice Oseka. *Proteus* 60/7. Ljubljana.
- Petrovič, I. 1998: Geologija negovskega gradu. Diplomsko naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Pleteršnik, M. 1894: Slovensko-nemški slovar 1, A–O. Ljubljana.
- Pleteršnik, M. 1895: Slovensko-nemški slovar 2, P–Ž. Ljubljana.
- Poljanec, L. 1909: Mineralogija in geologija za velike gimnazije. Celovec.

- Rantaša, N. 1996: Kamninska podlaga v vinogradih okrog Maribora. Diplomaska naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Richter, D. 1998: Metamorfne kamnine v okolici Velikega Tinja. Diplomaska naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Svoboda, J. F. (urednik) 1961: Naučný geologický slovník, II. díl, N–Ž. Praha.
- Teodorovič, S. 1996: Ptujskogorski peščenjak. Diplomaska naloga, Pedagoška fakulteta v Mariboru. Maribor.
- Vesel, J., Strmole, D., Senegačnik, A., Pavšič, J., Pavlovec, R. 1992: Naravni kamen. Kamnarsko geološki leksikon. Ljubljana.
- Watznauer, A. 1974: Geowissenschaften Deutsch-English. Technik-Wörterbuch. Berlin.

5. Summary: Popular names for some rocks and stone cutting tools in Styria (Northeast Slovenia)

(translated by the author)

The stone cutters who quarried and shaped the natural stone and the users of it knew popular names that were in many cases entirely different from the professional terms. The stone cutters used their own tool names that were mainly of German origin. Nowadays, the popular terms keep disappearing. It is therefore necessary to preserve them at least in the written form. The paper deals with popular terminology from some parts of the Styria province. It would be very reasonable to record these terms on the whole national territory of Slovenia systematically.